

Martine de Bruin
Garrelt Verhoeven
Ruud de Wild

SONGBOOK VAN RUUD DE WILD

Reis door de geschiedenis van het Nederlandse lied

WalburgPers

Omslagontwerp

Erwin Bomans^{BNO} Leucq!, Hof van Twente

Ontwerp binnenwerk

Zijwit, Rotterdam

© 2020 Martine de Bruin, Garrelt Verhoeven en Ruud de Wild p/a
Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2020 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Foto omslag: Linda Stulic

Letterfont omslag en titelpagina's binnenwerk: Ruud de Wild

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462494480

NUR 662

INHOUD

Songbook	7
1 Zij gelooft in mij	19
Liefde, onbereikbaarheid & gebroken harten	
2 Nu zijt wellekome	33
Kerklied, psalmen en persoonlijke devotie	
3 Vive la den koning drinkt	49
Feest, drank & carnaval	
4 Alle eendjes zwemmen in het water	65
Kinderliedjes, wiegeliedjes en sinterklaasliedjes	
5 Daar was laatst een meisje loos	81
Zeemansliederen, volksliedjes & mondelinge overdracht	
6 De moord van Amsterdam	95
Moord, strijd & oorlogsleed	
7 Wilhelmus van Nassouwe	113
Wilhelmus, Oranjelieder en anti-Oranjelieder	
8 Meysje met jou blancke billen	127
Seks, satire & spot	
9 Mensch durf te leven!	143
Theater, cabaret & amusement	
10 Huilen is voor jou te laat	161
Straatlied, levenslied & nederpop	
Verantwoording	183
Literatuur	185
Bibliotheken en collecties	191

SONGBOOK

Een 'songbook' van Ruud de Wild. Over de geschiedenis van het Nederlandse lied nog wel! Uitgegeven als een heus boek bij de gelijknamige expositie in het prachtige Huis van het Boek aan de chique Princessegracht in Den Haag. En dan ook nog een expositie waarin eeuwenoude manuscripten, gedrukte boeken, liedblaadjes en bladmuziek zijn gecombineerd met door mij gebouwde kunstinstallaties. Wat is die eigenzinnige radio-dj van Radio2 nu weer aan het doen?

Ik begrijp dat het bij jullie misschien de wenkbrauwen zal doen fronsen, maar voor mij komen in deze tentoonstelling al mijn werelden bij elkaar. Mijn dagelijkse werk als radiomaker en mijn leven met muziek, altijd weer muziek in alle mogelijke genres. Mijn werk als schilder en kunstenaar, waarin songteksten zo'n prominente rol hebben, en mijn persoonlijke geschiedenis, stammend uit een familie van drukkers en grafici. Het heeft me een levenslange fascinatie bezorgd voor letters en typografie. Dit project was een reis. Letterlijk, op zoek in bibliotheken naar het erfgoed van het Nederlandse lied, en figuurlijk, als een zoektocht naar de samenhang van mijn fascinaties.

In de vijftientig jaar dat ik werk als radiomaker is mijn liefde voor het Nederlandse lied steeds meer gegroeid. Het waren aanvankelijk eigenlijk alleen maar Engelstalige liedjes die we draaiden op de radio, al dan niet gezongen door Nederlandse artiesten. Maar in de loop van de jaren zijn ook de Nederlandstalige liedjes steeds meer op de voorgrond gekomen. We zijn in Nederland echt gezegend met een flink aantal prachtige zangers en zangeressen. Ik ben een groot bewonderaar van zangers als Frank Boeijen, Guus Meeuwis en natuurlijk de al vele malen gelauwerde André Hazes. Niet van die oubollige, keurige liedjes die je op school te horen kreeg, maar échte songs in het Nederlands, met hart en ziel geschreven.

Het is natuurlijk prachtig dat het Eurovisie Songfestival dankzij Duncan Laurence dit jaar (2020) in Nederland zal plaatsvinden. Maar dat hij dat voor elkaar moest krijgen met een Engels liedje, in plaats van een lied in het Nederlands, is op zijn minst een beetje jammer. Het is ook wel tekenend voor de tegenwoordige status van het Nederlandstalige lied dat we de Engelse taal voor deze wedstrijd verkiezen. Maar misschien komt daar dit jaar met Jeangu Macrooy verandering in?

VAN 'LA-LALA-LAI' EN 'SHA-LA-LIE'

De regels voor de eerste versies van het Europese Songfestival waren duidelijk: de deelnemende landen konden een kandidaat insturen met een lied dat in de oorspronkelijke landstaal werd gezongen. Tussen 1956 en 1973 zijn de Nederlandse inzendingen dan ook in het Nederlands, en met succes. In die oertijd van het songfestival won Nederland het festival drie keer. In 1957 Corry Brokken de winnaar met 'Net als toen' en in 1959 Teddy Scholten met 'n Beetje'. Lenny Kuhr was in 1969 een van de vier (!) winnaars met 'De Troubadour' – inmiddels meer dan 50 jaar geleden – en zij was de laatste die met een Nederlandstalig lied wist te winnen. Misschien hielp daarbij dat het refrein met zijn 'la-lala-la-lala-lailala-lailala' internationaal meezingbaar was: een truc die door veel landen later werd toegepast.

Van de vijf Nederlandse winnaars van het songfestival waren er drie in het Nederlands. Teach-In won in 1975 weliswaar met het nummer 'Ding-a-Dong', maar dat was met de Engelstalige versie. Tussen 1973 en 1977 werd het namelijk toegestaan om een andere taal te kiezen, maar van 1977 tot 1998 is het opnieuw verplicht om in de eigen taal te zingen. Sommige inzendingen halen de top 10, zoals Edsilia Rombley, die in 1998 'Hemel en aarde' naar een vierde plaats zong. Vanaf 1999 wordt de taalkeuze vrijgelaten aan de deelnemers. Vrijwel alle Nederlandse inzendingen sinds dat jaar zijn Engelstalig. Men was blij om van het keurslijf van de moerstaal bevrijd te zijn.

Pas in 2010 werd er voor het eerst

weer een Nederlandstalige bijdrage ingestuurd. Sieneke won de nationale voorronde met 'Ik ben verliefd, Sha-la-lie', van de hand een van de meest productieve lieddichters van de twintigste eeuw, Pierre Kartner (beter bekend als Vader Abraham). Maar Sieneke drong er niet mee door tot de finale, ondanks het internationaal meezingbare 'sha-la-lie-la-la-la' in het refrein.

Veel Nederlanders zitten ook niet te wachten op een Nederlandstalige bijdrage, zo bleek uit een onderzoek van omroep SBS in 2019. Liefst 49 procent van de ondervraagden is géén voorstander van een Nederlandstalige inzending terwijl 38 procent daar wél positief tegenover staat. 29 procent vindt het jammer dat er al bijna tien

Het winnende lied van Lenny Kuhr in 1969. Ook vijftig jaar later is dit nog een van de bekendste songfestivalinzendingen.

jaar geen Nederlands lied te horen is op het Eurovisie Songfestival, maar 65 procent vindt dit dan weer geen enkel probleem. Op dit moment, begin 2020, is nog de vraag wat Jeangu Macrooy namens ons land gaat zingen als hij het podium van Ahoy betreedt. Geeft hij het Nederlandse lied een ferme impuls door het Eurovisie Songfestival met een Nederlandstalige overwinning op zijn naam te schrijven? Of kiest hij het pad van zijn succesvolle voorganger Duncan Laurence, die in 2019, 44 jaar na Teach-In uit 1975, won met het fraaie (Engelstalige) 'Arcade'?

Geschilderde typografie

Mijn werk als schilder zal voor velen van jullie veel minder bekend zijn dan mijn dagelijkse radiowerk. Begrijpelijk natuurlijk, maar voor mij persoonlijk is mijn werk als schilder misschien wel belangrijker. Het houdt me in evenwicht. In mijn schilderwerk heb ik vaak gebruikgemaakt van letters. Ik koos zinnen uit songteksten van de liedjes die duizenden keren door mijn hoofd waren gegaan; de zinnen die blijven hangen en die steeds weer opduiken. Het zijn zinnen van betekenis, hoe onbegrijpelijk ook. Juist die betekenis heb ik geprobeerd te vangen in mijn schilderijen.

Een jaar of zes geleden besloot ik om mij meer te gaan verdiepen in de typografie van de songteksten. En dan vooral de letters zelf. Ik stam tenslotte uit een familie van boekdrukkers en grafici. Zo'n geschiedenis komt in je DNA terecht en ik wilde meer weten van dat stukje van mijn chromosomen. Bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam besloot ik een cursus te gaan volgen over de geschiedenis van de typografie.

In de gang van de bibliotheek ontmoette ik Garrelt Verhoeven, die daar toen als hoofdconservator werkte. Hij keek een beetje vreemd op toen hij mij

Ruud de Wild aan het werk als schilder in zijn Amsterdamse atelier. Foto Monique Kooijmans, januari 2020.

Ruud de Wild laat Garrelt Verhoeven zijn recente werk zien in zijn Amsterdamse atelier.
Foto: Monique Kooijmans.

zag binnenkomen om deel te nemen aan een masterclass van de Britse professor ‘printing history’ James Mosley. Of ik inderdaad voor deze cursus kwam en of ik wel wist dat het tamelijk diep zou gaan. Mosley bleek een fascinerende grootheid op het gebied van typografie. Het was een belevenis om samen met de studenten en onderzoekers van de UvA te proeven van zijn liefde voor letters.

Garrelt was benieuwd naar de achtergrond van mijn belangstelling voor typografie. Ik vertelde over mijn familie die zich had toegelegd op bijzondere (boek)drukunst en hij vertelde op zijn beurt aanstekelijk over oude boeken en bibliotheken. Ik liet hem ook mijn werk zien als kunstenaar met liedteksten in geschilderde letters op het doek. Maar dat ik bijna alleen maar Engelse songteksten had gebruikt voor mijn schilderijen, dat vond hij maar niets. Alsof we in het Nederlands geen geweldige liedteksten hebben.

Hij overtuigde me ervan dat ik toch echt ook eens met Nederlandse teksten aan de slag moest gaan. We spraken over het verschil tussen de Amerikaanse traditie met de folkmuziek (Americana), waarin er een natuurlijke overgang is van hedendaagse naar historische liedteksten, en de Nederlandse

DE OUDSTE NEDERLANDSE LIEDEREN

Hadewijch's lied 'Als ons dit nuwe jaer ontsteet' in het zogenaamde Handschrift C van Hadewijch, dat bewaard

wordt in de Universiteitsbibliotheek van Gent. Het lied begint op de rechter pagina in de linker kolom, de zesde

regel van boven. Achteraan die regel staat 'xl.': 40 (dit is het veertigste lied). Gent UB: handschrift 941.

De alleroudste Nederlandse liederen waarvan we behalve de tekst ook de melodie kennen, staan net als de liederen van Hazes vol van liefde en passie. Geestelijke liefde, dat wel. Het zijn de liederen van de dertiende-eeuwse dichteres Hadewijch, waarin ze haar passie bezingt voor het goddelijke. Lang werd gedacht dat dit alleen gedichten waren, maar nu weten we dat ze echt bedoeld waren om te zingen.

Over het leven van de dertiende-eeuwse dichteres Hadewijch weten we niet veel, maar wél dat ze mogelijk een begijn was, afkomstig uit een gegoede familie in het hertogdom Brabant. Van Hadewijch zijn uiteenlopende teksten bewaard gebleven: visioenen, brieven en gedichten. Haar 'strofische' gedichten kwamen in de tweede helft van de dertiende of de

eerste helft van de veertiende eeuw tot stand. De Vlaamse letterkundige Frank Willaert ontdekte dat je die gedichten kunt zingen, en dat het voor een aantal ervan zelfs duidelijk was welke zangwijze Hadewijch voor ogen had.

Dat we ook weten hoe de liederen gezongen werden, danken we aan het speurwerk van Louis Peter Grijp (1954-2016), hoogleraar in de geschiedenis van het Nederlandse Lied. Hij vond van diverse van de gedichten de juiste melodie terug, door heel goed te kijken naar de manier waarop de teksten waren geschreven en die te vergelijken met melodieën in onder meer Franse bronnen; het waren dus 'contrafachten' (liedjes geschreven op een bestaande melodie).

Na de ontdekkingen van Willaert en Grijp hebben ook anderen zoveel mogelijk liedjes van Hadewijch weer op de juiste muziek gezet. Haar prachtige mystieke teksten kunnen dus weer gezongen worden. En dat is ondertussen ook gebeurd.

Muziekgezelschap Camerata Trajectina kon in 1992 twee liedjes van Hadewijch opnemen op de cd *Packken van Minnen. Middelieuwse muziek uit de Nederlanden*. Op de cd's in de uitgave van de liederen door Veerle Fraeters, Frank Willaert en Louis P. Grijp uit 2009 worden maar liefst 19 liederen gezongen. Wie weet lukt het in de toekomst ook nog om de resterende 26 gedichten weer met hun melodie te herenigen.

situatie, met een gapende kloof tussen het hedendaagse lied en de liederen van het verleden. Waarom is dat toch? Hij wilde me graag in de bibliotheek de oude boeken en manuscripten laten zien, waarin alle schatten uit de Nederlandse geschiedenis zijn bewaard. En dan vooral de liedboeken, liedblaadjes en bladmuziek, waarvan er vele duizenden bewaard zijn gebleven. En hij pleitte voor een herwaardering van die oude liederen.

De geschiedenis van het Nederlandse lied voert voor de meesten van ons niet verder terug dan de vroegste liedjes waarvan opnamen bewaard gebleven zijn. Krakend uit de speakers van een radio, uit de groeven van een vinylplaat, een cassettebandje of uit een compact disc, of in de *streaming audio* van het internet. De ‘Hollandse hits van het verleden’ blijven daarom meestal beperkt tot de radioklassiekers van de vroege twintigste eeuw tot en met recente hits die we op de radio kunnen beluisteren.

Van Hazes naar Hadewijch

Zelf ben óók ik opgegroeid met André Hazes (1951-2004), de bekendste Nederlandse volkszanger van onze tijd. Zijn uitvaart in de Amsterdamse Arena was een nationale gebeurtenis en zijn erfenis van levensliederen is in het collectieve geheugen van ons land gegrift. Van ‘Eenzame kerst’, ‘Een beetje verliefd en ‘Wij houden van Oranje’ tot zijn postume hit ‘Zij gelooft in mij’; liedjes die ik bijna woordelijk kan meezingen. Zijn beide kinderen, Dré jr. en Roxeanne, traden in hun vaders voetsporen en zetten de traditie van het Nederlandstalige lied voort.

De traditie van het Nederlandse lied is veel en veel ouder dan ik ooit had gedacht. Voor de oorsprong ervan moeten we vele eeuwen terug, naar het middeleeuwse klooster waar de ‘mystieke’ liederen van dichteres Hadewijch geklonken moeten hebben. Het was het begin van een eeuwenlange traditie om in het Nederlands te zingen. Over liefde en dood, over oorlog en vrede, over lust en vertier, over vreugde en verdriet, over God en geloof, en over alles wat er verder toedoet in het leven. Nederland zong en Nederland zingt, of het nu op de radio is, in een koor of onder de douche.

Voor dit bijzondere project ben ik op zoek gegaan naar de geschiedenis van het Nederlandse lied. De sporen van de Nederlandse liedcultuur van de middeleeuwen tot heden zijn te vinden in de collecties handschriften, liedboeken, liedbladen en bladmuziek die onder meer bewaard worden in de Koninklijke Bibliotheek, de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, het Theater Instituut Nederland, het Meertens Instituut en in het Huis van het Boek.

DE 'JUKEBOX' VAN HET NEDERLANDSE LIED

De Nederlandse Liederenbank van het Meertens Instituut kun je beschouwen als dé plek waar je oude liedjes kunt vinden. Het is een enorme database waarin zoveel mogelijk Nederlands-talige liedjes uit Nederland en Vlaanderen worden verzameld. Soms met tekst, muziek en al, soms met alleen de juiste vindplaats. Van die vindplaatsen zijn er meer dan 400: bibliotheken, archieven en privécollecties in binnen- en buitenland. Omdat er enkele duizenden inmiddels vergeten liedjes te beluisteren zijn, is de Liederenbank ook een soort historische jukebox van het

Nederlandse lied. Maar dan wel vaak met opnames van niet-professionele zangers, die zich de liedjes nog niet konden herinneren.

De ruim 175.000 liedjes stammen uit bronnen van de middeleeuwen tot heden, maar de Liederenbank is nog verre van compleet. Vooral uit de moderne tijd – twintigste en eenentwintigste eeuw – ontbreken nog vele duizenden liedjes.

Ruud de Wild, Martine de Bruin en Garrelt Verhoeven bekijken de Nederlandse Liederenbank in de leeszaal van het Meertens Instituut. Foto: Monique Kooijmans, februari 2019.

Garrelt Verhoeven was mijn gids op deze reis en hij haalde ook zijn collega Martine de Bruin erbij. Martine werkt bij het Meertens Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en zij is dé specialiste op het gebied van de geschiedenis van het Nederlandse lied. Ze is beheerder van een enorme database, de Nederlandse Liederenbank, waarin álles maar dan ook álles over de geschiedenis van het Nederlandse lied wordt vastgelegd.

Ik ben gewend aan de top 2000, maar de Liederenbank is een top 50.000 van het Nederlandse Lied. Garrelt en Martine hebben mij het afgelopen jaar begeleid op mijn zoektocht naar de bijzonderste liederen uit de Nederlandse geschiedenis. Uit de vele duizenden liedjes heb ik een persoonlijke keuze gemaakt, mijn eigen songbook, met liedjes uit alle tijdvakken en uit alle genres.

Dit is dus niet de 'canon van het Nederlandse lied', het is mijn eigen greep uit het verleden. De deuren van de belangrijkste bibliotheken gingen voor me open en ik ben ongelooflijk verrast door de rijkdom van ons erfgoed. Ik hoop dan ook dat ik met dit project velen van jullie op het spoor breng om zélf op zoek te gaan naar je eigen 'songbook' van Nederlandse liedjes.

Samen met Martine en Garrelt presenteer ik jullie in dit boek een kleine geschiedenis van het Nederlandse lied. We hebben de vele duizenden liedjes ingedeeld in tien overzichtelijke genres, van liefdeslied tot geestelijk lied, en van vieze liedjes tot de strijdliederen van arbeiders in de jaren '20. Dat hadden gemakkelijk ook honderd genres kunnen zijn, maar we moesten ons een beetje inhouden. Bij ieder genre presenteer ik jullie een top 10 van de liedjes die mij geraakt hebben. Soms vanwege de emotie in het lied en de ontroering die ik erbij voelde, en vaak ook omdat het lied zo belangrijk is geweest in ons verleden.

Ik luisterde naar de uitvoeringen van oude liederen door muziekgezelschap Camerata Trajectina. Zij nemen je mee naar eeuwen die ver achter ons liggen en ze laten je luisteren naar de liederen die ooit bovenaan de hitlijsten van het verleden stonden. Wat zou het mooi zijn als die liedjes, in nieuwe uitvoeringen en bewerkingen, weer tot ons collectieve geheugen gaan behoren.

Roxeanne Hazes, Guus Meeuwis, Camerata Trajectina en andere artiesten hielpen om deze historische hits weer te laten klinken! Laat dit boek en deze expositie een aansporing voor jullie allemaal zijn om ook op zoek te gaan naar je eigen 'historische hits'.

En dan komen we over een paar jaar hopelijk eens tot een echte historische top 2000 van het Nederlandse Lied. Lees dit boek, bekijk en beluister de expositie in Huis van het Boek en je weet dat de geschiedenis van het Nederlandse lied méér dan de moeite waard is. Geniet!

Ruud de Wild

Amsterdam, januari 2020